
ŠTÚDIE

VOJENSKÉ MÚZEUM V BRATISLAVE 1939 – 1945 (PLÁNY VERZUS REALITA)*

PETER CHORVÁT

CHORVÁT, P.: Military Museum in Bratislava 1939 – 1945 (plans versus reality). *Vojenská história*, 3, 16, 2012, pp 6-16, Bratislava.

Author focuses in the published study on the history of the Military Museum in Bratislava in years 1939 - 1945. Author claims that the museum was founded in late 1939 on the initiative of the Minister of National Defence, General Ferdinand Čatloš. Initially, the Military Museum housed in the building of the Ministry of Defence no. 1 in Bratislava, in August 1941 it was moved to “cavalry barracks“ in Tehelné pole, also in Bratislava. The manager of the Museum was 31 May 1941 appointed Staff Sergeant Ľudovít Vykysalý. Author emphasizes that the Museum was struggling, throughout its existence, with shortages of personnel and material. The problem with his presentation activity was also excessive highlighting of propaganda, thus the alliance with Nazi Germany. In the years 1944 – 1945 military museum collections were evacuated, and their fate at the end of the World War II remains relatively unclear.

Military History. Slovakia. History of the Military Museum in Bratislava. 1939 – 1945.

Vyhlásením Slovenskej republiky 14. marca 1939, ktorá vznikla ako vedľajší produkt zahraničnej politiky nacistického Nemecka v súvislosti s rozbitím Česko-Slovenska, bola konštituovaná aj branná moc tohto nového štátu – *slovenská armáda*.

Už krátko po svojom vzniku prešla slovenská armáda „krstom ohňom“, a to počas ozbrojeného konfliktu s maďarskou kráľovskou armádou na prelome marca a apríla 1939. Po vypuknutí druhej svetovej vojny sa po boku nacistického Nemecka zúčastnila vojnových ťažení proti Poľsku a proti Sovietskemu zväzu, pričom od novembra 1943 takisto zasiahla do bojov s ďalšími Spojencami protifašistickej aliancie.

Slovenská armáda sa fakticky rozpadla po vypuknutí Slovenského národného povstania (SNP) 29. augusta 1944. Po tomto dátume sa z jednotiek verných vláde v Bratislave

* Štúdiá je doplnenou verzou referátu predneseného na 12. konferencii Euroatlantickej pracovnej skupiny pre štúdium konfliktov, konanej v dňoch 21. – 25. mája 2012 vo Viedni.

sformovala nová slovenská branná moc – *Domobrana*, ktorá zanikla spolu so Slovenskou republikou na konci druhej svetovej vojny v roku 1945.

V tomto príspevku by sme sa radi zamerali na moment, ktorý úzko súvisí s existenciou slovenskej armády v sledovanom období a je zároveň zaujímavou kapitolou vojenských dejín i dejín muzeológie na Slovensku. Ide o problematiku existencie a aktivít Vojenského múzea v Bratislave v rokoch 1939 – 1945.

Základné informácie o tejto téme boli publikované v materiáli Petra Turzu v časopise *Vojenská história* ešte v roku 2001.¹ Na margo materiálnej štúdie tohto autora treba uviesť, že predstavuje prvý dôležitý krok k skúmaniu predmetnej problematiky. Význam príspevku zvyrazňuje aj to, že autor mal možnosť získať viaceré relevantné informácie priamo od bývalého správcu tohto múzea Ľudovíta Vykysalého.²

Je napriek tomu zaujímavé, že spomínaná téma sa za viac ako desaťročie od publikovania uvedeného materiálu nestala predmetom širšieho záujmu bádateľov, a to historikov, resp. muzeológov. Podľa nášho názoru hlavným dôvodom tohto stavu je, okrem iného, pomerne malé množstvo, teda určitá absencia archívneho materiálu priamo pochádzajúceho, respektíve týkajúceho sa činnosti tejto inštitúcie. Bádateľ sa tak musí potýkať s jeho torzovitou a taktiež „roztrieštenou“. Základom pre tvorbu tohto príspevku bolo napriek tomu, respektíve práve preto, štúdium archívnych materiálov vo viacerých archívnych fondoch Vojenského historického archívu v Bratislave, v menšej miere vo vybranom fonde Archívu Slovenského národného múzea, takisto v Bratislave. Niektoré čiastkové informácie boli získané aj excerpovaním dobovej tlače a štúdiom súčasnej odbornej literatúry.³

Ak sa bližšie zameriame na dejiny vojenského múzejníctva na území dnešného Slovenska do vzniku Vojenského múzea v Bratislave, môžeme uviesť, že v sledovanom priestore aj predtým dochádzalo k realizácii krátkodobých výstav s vojenskou tematikou. Tieto výstavy spravidla súviseli s dejinami jednotlivých vojenských útvarov, napr. rakúsko-uhorských⁴ a neskôr československých.⁵ Spomínané výstavy zároveň reflektovali najmä tzv. „žitie dejiny“, teda minulosť, ktorej sa organizátori, respektíve v niektorých prípadoch i návštevníci, stali priamymi svedkami.

¹ Pozri: TURZA, P. Vývoj slovenského vojenského múzejníctva v rokoch 1939 – 1945. In *Vojenská história*, roč. 5, 2001, č. 3, s. 92-104.

² Ľudovít Vykysalý (6. júna 1917 Blažovce - ?). Po absolvovaní piatich tried ľudovej školy a štyroch tried meštianskej školy navštevoval dvojiročnú učňovskú školu. Odvodový ročník 1937. Vzhľadom na vojenské vzdelanie absolvoval poddôstojnícku školu. Po vzniku Slovenskej republiky slúžil v pešom pluku 1. Dňa 31. mája 1941 prevelený na Ministerstvo národnej obrany v Bratislave. Od júna 1941 zastával funkciu správcu Vojenského múzea v Bratislave. Po skončení druhej svetovej vojny opätovne nastúpil na vykonanie služby v československej armáde. Niektoré čiastkové informácie o jeho profesijnom zaradení v slovenskej armáde bližšie: Vojenský historický archív Bratislava (ďalej len VHA Bratislava), Ľudovít Vykysalý (1917), f. Kartotéka dôstojníkov.

³ Stručné informácie o existencii Vojenského múzea v Bratislave prináša takisto syntetizujúca práca: HERČKO, I. a kol. *Dejiny múzejnej kultúry na Slovensku*. Banská Bystrica 2009, s. 137-138.

⁴ Napríklad 29. júna 1918 bola v Banskej Bystrici slávnostne otvorená vojnová výstava 16. honvédskeho pešieho pluku. Bližšie napr.: Figyelő. 13, 1918, č. 27 (589), s. 2.

⁵ Pri 20. výročí vzniku československého pešieho pluku 39 „Výzvedného, generála Grazianiho“ v apríli 1938 bola v Bratislave otvorená výstava tohto útvaru, a to s viacerými sprievodnými podujatiami. Pozri: VHA Bratislava, Peší pluk 39 „Výzvedný“, Plukovní kronika, V. díl, rok 1938.

Vojenské múzejníctvo bolo v Československej republike v rokoch 1918 – 1939 organizované jednak v rámci Vojenského múzea⁶ a jednak v rámci Památníka odboje. Obidve spomínané inštitúcie sa v roku 1929 stali súčasťou novej vedeckej inštitúcie – Památníka osvobození.⁷ K problematike existencie Vojenského múzea v Prahe treba dodať, že počas celej svojej existencie v rokoch 1918 – 1939 zápasilo s personálnymi problémami a dokonca s určitým nezáujmom a prehliadaním zo strany nadriadených inštitúcií. Tento stav pritom pramenil aj z nedostatočného pochopenia špecifik múzejnej práce.⁸

Môžeme vopred uviesť, že niektoré spomenuté negatívne momenty sa premietli aj do existencie Vojenského múzea v Bratislave v rokoch 1939 – 1945.

Myšlienka založenia a postupného budovania Vojenského múzea v Bratislave sa objavila už koncom roka 1939, a to v súvislosti s hodnotením vojenskej účasti Slovenska na nacistickej agresii proti Poľsku. Podobne ako v ďalších prípadoch týkajúcich sa napríklad slovenskej vojenskej terminológie, kultúrnych podujatí v armáde a prezentácie armády smerom k civilnému sektoru, išlo aj v tomto prípade o osobnú iniciatívu a zainteresovanosť ministra národnej obrany generála Ferdinanda Čatloša. Ten v pracovnom materiáli pre expozé vlády, resp. v referáte pre branný výbor z novembra 1939, uviedol informáciu o založení vojenského múzea v najbližšej budúcnosti.⁹ Minister národnej obrany konkrétne uviedol: „*V prízemných miestnostiach Štefánikovho dvora (išlo o budovu MNO č. 1, predtým nazývanú Mariánsky dvor – pozn. P. Ch.) zriadi sa vojenské múzeum, kde budú umiestnené vojenské pamiatky, ako: vojenské zástavy tých plukov, ktoré boli na Slovensku dislokované z býv. ČSR, rôzne ceny získané pri plukovných, divíznych a armádnych pretekoch, obrazy, diplomy a podobne. Niektoré predmety sú veľmi zaujímavé a majú hlavne ideálnu cenu. O niektoré predmety prejavujú záujem i mestá Protektorátu, naproti tomu máme my – Slováci – záujem o iné predmety, ktoré sú dosiaľ v Protektoráte. Sú to pamiatky na prvého slovenského generála Dr. M. R. Štefánika a na listinný materiál týkajúci sa bojov na Slovensku v rokoch 1918 – 1919. MNO statočne chce i na tejto stránke plniť svoje povinnosti a zistiť, čo je jeho a čo jemu patrí.*“¹⁰

Predbežný ideový zámer a program expozičnej činnosti vojenského múzea sa teda podľa tohto dokumentu týkal najmä osobností prvého a posledného ministra vojny Československej republiky, tragicky zosnulého generála Milana Rastislava Štefánika. Okrem toho zahŕňal problematiku československého vojenského odboja počas prvej svetovej vojny, respektíve jeho „slovenských“ súvislostí a taktiež vojenských dejín Slovenska v období rokov 1918 – 1939.

Ešte koncom spomínaného roka 1939 bola idea založenia vojenského múzea aj formálne premenená na skutočnosť. Potvrdzuje to organizačná štruktúra ministerstva národnej obrany z tohto obdobia. Vojenské múzeum v nej spadalo pod osobný referát, na čele ktorého stál mjr. Jozef Martin Kristín.¹¹

⁶ O vzniku a vývoji Vojenského múzea v Prahe bližšie: ČEPIČKA, L. Marginálie ke vzniku a vývoji vojenského múzea v Praze. In *Historie a vojenství*, roč. 39, 1990, č. 3, s. 95-107.

⁷ Pozri: FIDLER, J. – SLUKA, V. *Encyklopedie branné moci Republiky československé*. Praha 2006, s. 472.

⁸ ČEPIČKA, ref. 6, s. 98.

⁹ VHA Bratislava, Materiál pre expozé vlády, f. 55, šk. 59, sign. 1.

¹⁰ VHA Bratislava, Materiál pre expozé vlády, ref. 9.

¹¹ Tamže, Ministerstvo národnej obrany Bratislava, K č. j. 211.186/1. org. 1939, f. MNO dôverné 1940, šk. 1.

Považujeme za potrebné zdôrazniť, že založenie vojenského múzea bolo formálnym aktom, ktorý neodrážal jeho reálnu situáciu a možnosti. Múzeu síce boli pridelené už spomínané priestory a postupne sa začalo s inštalovaním zbierok, no od svojho vzniku zápasilo s viacerými problémami materiálneho charakteru a najmä nedostatkom odborných pracovníkov. Ako veľmi komplikovaná sa od počiatku ukazovala aj konkrétna realizácia programových myšlienok, ktoré múzeu buď predostreli nadriadené inštitúcie alebo ich neskôr navrhli samotní pracovníci múzea. S týmito problémami múzeum zápasilo počas celej svojej existencie.

Koncom mája 1940 sa mohla s výsledkami práce Vojenského múzea v Bratislave prvýkrát zoznámiť aj civilná verejnosť. V jeho priestoroch bola sprístupnená výstava prezentujúca osobnosť a aktivity spomínaného generála Milana Rastislava Štefánika.¹² Výstavu výrazne obohacovali viaceré predmety z osobnej pozostalosti generála, ktoré sa podarilo po pomerne komplikovaných rokovaniach získať z Protektorátu Čechy a Morava v rámci tzv. spisovej rozluky.

V časopise *Slovenské vojsko* boli v súvislosti s touto výstavou uvedené tieto informácie: „V pekne upravenom múzeu Ministerstva národnej obrany na Mariánskej ulici v Bratislave vyložili na verejnú prehliadku všetky pamiatky na generála M. R. Štefánika, ktoré prednedávnom dovezli z Prahy. Okrem drobných pamiatok vidíme tu Štefánikovu posmrtnú masku, tropickú a leteckú prilbu, vyznamenania, ďalekohľad, ktorý používal na Tahiti, trosky z lietadla po havárii, šablú, ktorou bol opásaný pri tragickej smrti atď. Po dlhých rokovaniach konečne sa dostali všetky pamiatky na generála M. R. Štefánika na Slovensko a môže si ich pozrieť celá slovenská verejnosť prichádzajúca do Bratislavy.“¹³ V súvislosti s touto výstavou treba uviesť, že mala len dočasný charakter. Ďalej treba zdôrazniť, že tieto muzeálne predmety sa nedostali do zbierok vojenského múzea, a to z viacerých dôvodov. Najdôležitejším momentom bola skutočnosť, že o túto zbierku dlhodobo prejavovalo záujem Slovenské národné múzeum v Martine. Správca tohto múzea Ján Geryk, ktorý sa s ministrom národnej obrany generálom F. Čatlošom osobne poznal ešte z čias ich spoločného pôsobenia v tajnom študentskom spolku „Mor ho“ pred prvou svetovou vojnou, úmysel získať túto zbierku v rokoch 1939 – 1940 viackrát urgoval. Nezanedbateľným faktom bolo popritom aj to, že vojenské múzeum sa nachádzalo v štádiu zrodu a stále zápasilo s elementárnymi problémami, ktoré sme už spomenuli. Navyše, múzeum sídlilo v budove, ktorej fyzický stav bol v roku 1941 označený ako nevyhovujúci.¹⁴ Na margo viackrát spomínanej Štefánikovej pozostalosti dodajme, že 26. septembra 1940 bola s relevantnými vojenskými poctami prevezená a slávnostne uložená do zbierok Slovenského národného múzea v Martine.¹⁵

Ak sa vrátíme k samotnému Vojenskému múzeu v Bratislave, jeho situácia do mája 1941 nebola pozitívna. Dôkazom toho bolo, že vplyvom organizačných zmien, teda zásahov „zhora“, tejto muzeálnej inštitúcii zostala len výstavná sieň a jeden malý príručný sklad.¹⁶ Výraznou frapantnou disproporciou bolo však predovšetkým to, že prvých päť mesiacov činnosti múzea v roku 1941 sa nieslo v znamení jeho „úplnej nečinnosti“.¹⁷

¹² Slovenské vojsko, roč. 1, 1940, č. 11 (1. 6. 1940), s. 188.

¹³ Tamže.

¹⁴ VHA Bratislava, Posádkové veliteľstvo Bratislava, Legenda k číslu 210/Dôv. 1941, f. VV1 – VDO 1, šk. 85.

¹⁵ Pozri: Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, roč. 31, 1940, č. 3, s. 49-52.

¹⁶ TURZA, ref. 1, s. 93.

¹⁷ Tamže.

Významné zmeny, ktoré ovplyvnili ďalšiu existenciu múzea, nastali až v máji, respektíve v júni 1941.

31. mája 1941 bol na Ministerstvo národnej obrany prevelený rtk. pech. Ľudovít Vykyšalý,¹⁸ ktorý prevzal funkciu správcu múzea.¹⁹ Jeho menovaním sa v podstate uzavrela prvá – improvizovaná etapa existencie Vojenského múzea v Bratislave. Designovaný správca v priebehu júna 1941 prevzal zbierkové predmety a neúplnú zbierkovú dokumentáciu. Zároveň prostredníctvom osobného referátu predložil ministrovi národnej obrany dva základné návrhy týkajúce sa vojenského múzea.²⁰ Prvý sa týkal umiestnenia múzea do nových priestorov v posádke Bratislava. Táto požiadavka bola ministrom národnej obrany akceptovaná v plnom rozsahu. Do vybraných priestorov tzv. jazdeckých kasární na Tehelnom poli v Bratislave sa vojenské múzeum presťahovalo už v auguste 1941.

Druhý návrh sa týkal akvizičnej činnosti múzea, ktorá súvisela s jeho programom a poslaním všeobecne. Predbežne však nie je jasné, čo tento druhý návrh koncepcie múzea obsahoval a na čo kládol dôraz.

Ďalším výrazným vonkajším stimulom pre prácu vojenského múzea sa v júni 1941 stala vojenská účasť Slovenskej republiky na agresii proti Sovietskemu zväzu.

Je zaujímavé, že podľa koncepcie, ktorú vytvorila Historická skupina pri Zázemnom veliteľstve slovenskej armády koncom leta 1941, malo vojenské múzeum dokumentovať aktivity slovenskej armády vo vojne proti Poľsku a najmä proti Sovietskemu zväzu.²¹

Počas vojnového ťaženia, najmä v priebehu leta roku 1941, získala slovenská armáda veľké množstvo korisného materiálu. Ten bol na Slovensko zasielaný najmä v júli a auguste 1941. Neskôr si velenie nemeckej armády vyhradilo právo súhlasu s odsunom vojenského materiálu z frontu do zázemia.²²

Nie je bez zaujímavosti, že už v júli 1941 boli v Bratislave, na námestí pred Mestským divadlom, vystavené dve sovietske protiletadlové delá, ktoré slovenská armáda ukoristila hneď na začiatku poľného ťaženia. Ďalší ukoristený sovietsky vojenský materiál sa v rámci priestorov múzea stal súčasťou inštalovanej „Siene sovietskych zbraní“.²³

Záujem verejnosti o sovietsku výzbroj a výstroj podnietil ministerstvo národnej obrany k naplánovaniu výstavy ukoristeného vojenského materiálu v Bratislave, ktorá sa neskôr – v októbri 1941 – v priestoroch vojenského múzea skutočne realizovala. V porovnaní s prezentáciou Štefánikovej pozostalosti v roku 1940 to bola udalosť, ktorá na vojenské múzeum kládla neporovnateľne väčšie nároky.

Realizáciou výstavy bol poverený pplk. František Krakovský a na jej príprave sa okrem personálu múzea podieľali aj príslušníci pracovného zboru. Tí upravili objekt výstavnej sály múzea a ďalej opravili príjazdovú cestu k múzeu a taktiež parkovisko.²⁴

¹⁸ Dôverný osobný Vestník Ministerstva národnej obrany, roč. 2, 1941, č. 8, s. 43.

¹⁹ TURZA, ref. 1, s. 93.

²⁰ Tamže.

²¹ Tamže.

²² PILAŘ, P. Výstava ukořistených sovětských zbraní v Bratislavě. In *Historie a Plastikové modelářství*. 13, 2003, č. 12, s. 21.

²³ TURZA, ref. 1, s. 93.

²⁴ Armáda v obrane a práci – Päť rokov budovateľskej činnosti slovenskej armády. Bratislava 1944, s. 77.

29. októbra 1941 bola vo vojenskom múzeu slávnostne otvorená výstava ukoristeného sovietskeho vojenského materiálu. Tento dátum sa neskôr uvádzal aj ako deň oficiálneho otvorenia vojenského múzea.²⁵ Na slávnostnom otvorení tejto výstavy sa zúčastnili politické elity vtedajšej Slovenskej republiky, predstavitelia slovenskej armády, zástupcovia polo-vojenských organizácií, reprezentanti niektorých „spojeneckých“ armád a ďalší hostia.

V rámci výstavy boli prezentované najmä výzbroj, výstroj a ďalšie trojrozmerné a dvojrozmerné materiály sovietskej armády ukoristené na východnom fronte. Pozornosť návštevníkov však pútal aj britský balón so závesom zápalných a výbušných látok, ktorý bol niekoľko dní predtým nájdený pri Nitre.²⁶ Okrem toho tu boli vystavené aj materiály informujúce o operáciách slovenskej armády na fronte a takisto obrazy armádneho maliara Ľudovíta Ilečka s touto tematikou.

Táto výstava sa spolu s koristným vojenským materiálom z tzv. poľskej kampane stala expozičným základom vojenského múzea. Predpokladáme, že v priebehu nasledujúcich troch rokov sa iba čiastočne upravila.

Zbierky múzea boli v priebehu roka 1942 rozširované ďalším koristným materiálom získaným počas operácií slovenskej armády v Sovietskom zväze.

Napriek tomuto trendu a snahe správcu sa vojenskému múzeu v tomto období nedarilo realizovať ďalšie formy muzeálnej práce.

Situácia sa v tomto smere začala čiastočne zlepšovať od začiatku roku 1943, keď sa vojenské múzeum stalo súčasťou vojenského vedeckého ústavu. Vojenské múzeum bolo rozhodnutím muzeálnej rady z 19. marca 1943 zároveň prijaté do Zväzu slovenských múzeí.²⁷ Pplk. pech. Eugen Janeček, správca múzea rtk. pech. Ľudovít Vykysalý a čtk. Arnošt Garlaty taktiež absolvovali 3. odborný kurz pre konzervátorov a správcov múzeí v Martine, ktorý sa konal v dňoch 18. – 20. marca 1943.²⁸

Zbierky Vojenského múzea v Bratislave boli vo februári roku 1944 ďalej obohatené o desať obrazov s vojenskou tematikou a desať bojových zástav, ktoré súviseli so Slovenskom a vznikli počas trvania Československej republiky. Uvedené predmety boli získané z nemeckého Armádneho múzea (Heeresmuseum) v Prahe.²⁹

Posledným úplným rokom existencie Vojenského múzea v Bratislave bol rok 1944.

V máji 1944 prevzal velenie vojenského vedeckého ústavu generál Štefan Jurech, ktorý po nástupe do funkcie zistil viaceré administratívne a odborné nedostatky v súvislosti s činnosťou vojenského múzea.³⁰

Jurechovým menovaním dostal vojenský vedecký ústav a takisto vojenské múzeum nový impulz. V krátkom čase sa výrazne prehodnotila dovtedajšia práca oboch spomenutých inštitúcií, bližšie sa charakterizovali úlohy do budúcnosti a nadviazal kontakt s historikmi.³¹

²⁵ Slovenské múzea – Ich vznik a prehľad zbierok. Bratislava 1945, s. 71.

²⁶ PILAŘ, ref. 22, s. 23.

²⁷ Archív Slovenského národného múzea Bratislava (ďalej len Archív SNM Bratislava), Sväz slovenských múzeí, číslo 32/43, f. Zväz slovenských múzeí, šk. 3.

²⁸ Archív SNM Bratislava, Prezenčné listiny III. kurzu Sväz slovenských múzeí dňa 18. – 20. marca 1943. f. Zväz slovenských múzeí, šk. 3.

²⁹ VHA Bratislava, Heeresmuseum Az. 15 b. 11. 11. Nr. 492/43. Uebergabsverhandlung. f. MNO obyčajné, šk. 516.

³⁰ VHA Bratislava, Vojenský vedecký ústav, číslo 113/Dôv. 1944. Vec: Odovzdanie a prevzatie vel. VVÚ závady-odstránenie. f. MNO, dôverné, šk. 475.

³¹ Na 6. júna 1944 bola naplánovaná prvá schôdzka krátko predtým zriadeného Poradného sboru pre Vojenský vedecký ústav s cieľom diskusie o formách spolupráce „pri spracovaní vojenskej histórie

Vzhľadom na ďalšie udalosti však išlo o impulz krátkodobý. Navyše, stále pretrvávalo chronické personálne poddimenzovanie ústavu, čo generál Š. Jurech konštatoval v hlásení z 18. júla 1944.³² Aj v tom roku bolo evidentné, že vojenské múzeum je v začiatočnej fáze svojej existencie.³³

Vplyvom vojnových udalostí, hrozby bombardovania a približovania sa frontu k hraniciam Slovenska v roku 1944 sa zároveň čoraz viac stávala aktuálnou otázka zabezpečenia muzeálnych zbierok. Týkalo sa to nielen Vojenského múzea v Bratislave, ale prakticky všetkých muzeálnych inštitúcií na Slovensku.

Správcovia múzeí neraz stáli pred dilemou či evakuovať alebo neevakuovať hodnotnejšie zbierky.³⁴ V niektorých prípadoch sa ako efektívne riešenie potvrdilo zamurovanie vzácnejších zbierok do osobitných priestorov. Evakuácia a umiestnenie zbierok na vidiek, respektíve otázka ich bezpečnosti, záviseli taktiež od mnohých faktorov, nezriedka od náhody.

Už v máji 1944 boli cenné zbierky vojenského múzea pripravené na evakuáciu do obce Motešice.³⁵ Tento krok súvisel najmä s možným ohrozením územia Slovenska spojeneckými náletmi.

16. júna 1944 bola Bratislava prvýkrát zasiahnutá bombardovacím útokom amerického letectva, pričom zásah dostala aj budova Slovenského múzea situovaná na nábřeží Dunaja. V tejto súvislosti určite nebude nezaujímavé uviesť úryvok zo správy o dôsledkoch tejto katastrofy, ktorú 18. júna 1944 vypracoval správca tohto múzea Miloš Jurkovič: „*Oznamujem smutnú správu, že pri leteckom nálete na Bratislavu zasiahnutá bola naša muzeálna budova dvoma trhacími a štyrmi zápalnými bombami. Celé podkrovie a povala boli okamžite v plameňoch a než mohlo prísť hasičstvo, požiar nadobudnul takých rozmerov, že na záchranu ničoho nedalo sa ani myslieť. Zhoreli nám pracovne, depozitný materiál, nakoľko nebol*

Slovenska z doby minulej a súčasnej“. Stretnutie sa malo uskutočniť v Bratislave a boli naň pozvaní Branislav Varsík, Daniel Rapant, Vojtech Ondrouch, Ján Stanislav, Augustín Baník, František Bokes, Vojtech Zachar, Jozef Branecký a Juraj Hodál. Pozri: VHA Bratislava, Ministerstvo národnej obrany Hlavné vojenské veliteľstvo, č. 462771 Dôv. I/2-1 1944, Zriadenie poradného sboru pre VVÚ, f. MNO, dôverné, šk. 475.

³² „Za daných okolností, kde jediný mne pridelený dôstojník sám musí zapisovať, vybavovať aj písať dôv. a taj. vecí, riadiť súpis historického archívu, starať sa o správu voj. múzea, hľadať doklady pre pamätník padlých, riadiť chod podateľne, je tento tak zaneprázdnený, že mu k vlastnej odbornej práci už času nezostáva“. VHA Bratislava, Vojenský vedecký ústav, číslo 162/Dôv. 1944. Vec: Personál pre voj. ved. ústav – doplnenie. f. MNO, dôverné, šk. 475.

³³ O tom svedčí aj informácia ohľadom platenia daní a poplatkov, ktorú správca vojenského múzea Eudovít Vykysalý zaslal 12. apríla 1944 Zväzu slovenských múzeí. „Predostieram a hlásim, že vojenské múzeum doteraz neplatilo žiadne dane alebo poplatky a ani som po tejto stránke nedostal žiadne nariadenia. Vojenské múzeum po stránke administratívnej není zavedené tak, ako by to vyžadovali moderné múzejnícke zásady.“ Pozri: Archív SNM Bratislava, Sväz slovenských múzeí v Turčianskom Sv. Martine, 103/44, f. Zväz slovenských múzeí, šk. 3.

³⁴ Správca Štátneho šarišského múzea v Bardejove Gejza Žebrácky explicitne vyjadril svoje pochybnosti o alternatívnej evakuácii zbierok múzea: „Vzhľadom na vojnové nebezpečenstvo pre naše hist. cennosti na našom malom Slovensku niet nikde absolútnej bezpečnosti, ani v Martine ani inde; a ich relatívna bezpečnosť v Bardejove nie je menšia ako v Martine etc. Ináč: domáci gazda v páde nebezpečia telom i dušou chráni-bráni svoj majetok, - cudzí ho nebude chrániť ani telom ani dušou...“ Archív SNM Bratislava, Štátne múzeum šarišské v Bardiove, č. 1/1945, f. Zväz slovenských múzeí, šk. 4.

*evakuovaný, cennejšie veci tam však neboli. Pre nedostatok miesta, keďže ministerstvo zahraničných vecí na naše posledné vyzvanie, aby sa z našej budovy odsťahovalo, odmietlo tak urobiť, nemali sme možnosť všetko z podkrovia – ktorého časť bola múraná – uložiť do bezpečia. Toto nech je výstrahou a mementom pre všetkých tých, ktorým bol osud tak vzácných vecí úplne ľahostajným a zbytočným sekírovaním znechucovali a mnohokrát znevažovali časť našej práce. Na povale boli i pamiatky – vlastne inventár – býv. Fridrichovho paláca. Správa múzea nescíselne ráz žiadala tieto odviezť, ale vždy bezvýsledne. Tieto a podobné veci sťahovali nám prehľad našich prác a komplikovali agendu. Na podkroví zničený bol ohňom i služobný byt podpísaného. Personál múzea je vďaka Bohu zdravý...*³⁶

Je možné, že aj táto udalosť urýchlila proces evakuácie zbierok vojenského múzea mimo Bratislavy. Podľa spomienok správcu Vojenského múzea boli evakuované časti zbierok múzea z Bratislavy do Trenčína a do Motešíc práve v júni 1944.³⁷

Všeobecne možno uviesť, že vplyvom vojnových udalostí v závere druhej svetovej vojny boli poškodené budovy viacerých slovenských múzeí. Okrem spomínaného objektu Slovenského múzea v Bratislave to boli to napríklad budova Slovenského národného múzea v Martine, priestory Štátneho múzea v Nitre, Mestského múzea v Kežmarku atď. Aj samotná muzeálna práca bola v rokoch 1944 – 1945 na Slovensku výrazne obmedzená.

Je zaujímavé, že ešte v júli 1944 plánoval generál Štefan Jurech ďalší rozvoj vojenského múzea. Zároveň v tomto mesiaci uviedol, že muzeálne zbierky sú stále obmedzené na obdobie vojenského odboja proti rakúsko-uhorskej monarchii, na predmety zvyrazňujúce slovenský aspekt československej brannej moci a hlavne na vtedajšiu dobu – teda na slovenskú armádu a na jej operačné nasadenie. Vzhľadom na ďalšie akvizičné aktivity gen. Štefan Jurech navrhoval rozšíriť vojenské múzeum o historickú zbierku zbraní, vývoj rovnošaty slovenskej armády, zbierku zbraní z ďalších bojísk slovenskej armády a na predmety súvisiace s bombardovaním Slovenska.³⁸ Z týchto návrhov bol určite pozitívny, avšak vzhľadom na čas a prostriedky najťažšie realizovateľný, návrh získania historických zbraní. Z uvedeného dokumentu sa, okrem iného, dozvedáme, že rozpočet vojenského múzea na rok 1944 bol 50 000 Korún slovenských. Oddelenie padlých vojakov, ktoré bolo takisto súčasťou múzea, získalo na rok 1944 rozpočet vo výške 40 000 Korún slovenských.

29. augusta 1944 vypuklo Slovenské národné povstanie. Ako sme už v úvode spomenuli, následkom tohto otrasu sa slovenská armáda fakticky rozpadla. Táto nová konštelácia mala vplyv aj na Vojenské múzeum v Bratislave. Nakoľko vojenský vedecký ústav zanikol, múzeum sa stalo organizačnou súčasťou Vojenskej akadémie v Bratislave. Situáciu múzea veľmi komplikovalo aj to, že Bratislava bola až do oslobodenia v apríli 1945 obsadená nemeckými jednotkami.

Napriek týmto nepriaznivým udalostiam sa v teoretickej rovine koncom roka 1944 podarilo, paradoxne, hlbšie definovať program vojenského múzea. V budúcnosti sa malo múzeum zameriavať hlavne na dva momenty: Na prvom mieste malo múzeum zachytiť všetky súvislosti medzi Slovenskom, respektíve Slovákmi na jednej a vojenstvom na druhej strane. Druhým dôležitým bodom múzea bol zber materiálu a informácií o činnosti a bojo-

³⁶ Archív SNM Bratislava, Správa Ing. Miloša Jurkoviča Sväzu slovenských múzeí, Modra 18. júna 1944, f. Zväz slovenských múzeí, šk. 3.

³⁷ VHA Bratislava, Ministerstvo národnej obrany, Hlavní správa výchovy a osvěty, č. j. 5556/ HSVO 1945, f. VO 4, šk. 32.

³⁸ VHA Bratislava, Vojenský vedecký ústav, číslo 117/1944. Vec: Vojenské múzeum doplnenie. f. MNO obyčajné, šk. 841.

vom nasadení vtedajšej slovenskej armády.³⁹ Nové členenie budúcej expozície vojenského múzea podľa jednotlivých historických období dejín Slovenska bolo navrhnuté takisto až koncom roka 1944.⁴⁰ Tieto teórie sa skoro ukázali ako irelevantné. V decembri 1944, respektíve v januári 1945, boli z Bratislavy zrejme evakuované ďalšie zbierky vojenského múzea do Trenčína a taktiež do spomínaných Motešíc.

V januári 1945 vyšla publikácia *Slovenské múzeá – Ich vznik a prehľad zbierok*. V rozsahu len jednej strany v nej boli publikované aj informácie o Vojenskom múzeu v Bratislave.⁴¹ Ich formulovanie bolo pritom veľmi opatrné, a to aj z toho dôvodu, že priamo na území Slovenska už niekoľko mesiacov prebiehali ofenzívne operácie Červenej armády, rumunskej armády a 1. československého armádneho zboru v ZSSR. Môžeme povedať, že tento publikovaný príspevok bol aj „labuťou piesňou“ Vojenského múzea v Bratislave.

Podľa spomienok správcu vojenského múzea bol stav zbierok uložených v Motešiciach skontrolovaný ešte začiatkom marca 1945.⁴²

Vojenské múzeum v Bratislave zaniklo spolu so slovenskou armádou a Slovenskou republikou v apríli, resp. v máji roku 1945.

V krátkom časovom úseku po skončení druhej svetovej vojny a obnovení Československej republiky v roku 1945 sa Ministerstvo národnej obrany v Prahe usilovalo získať všetky dostupné údaje aj o bývalom Vojenskom múzeu v Bratislave.⁴³ Už 14. novembra 1945 zaslala Hlavná správa výchovy a osvetu MNO žiadosť o takéto informácie na Veliteľstvo Vojenskej oblasti 4 v Bratislave. Bratislavské vojenské veliteľstvo v odpovedi na túto žiadosť uviedlo, resp. citovalo aj výpoveď bývalého správcu múzea Ľudovíta Vykysalého. Ten po skončení druhej svetovej vojny nastúpil opäť na službu v československej armáde a napríklad pôsobil aj v strážnom oddieli pri dodávkach UNRRA do Rumunska. Jeho výpoveď ohľadom bývalého vojenského múzea naplno odzrkadľovala nové štátoprávne zmeny. Existenciu múzea marginalizoval napríklad aj informáciami, že sa v ňom „nič historicky cenného nenachádzalo“. Vzhľadom na zbierku ukoristených sovietskych zbraní zas konštatoval, že si ich sovietska armáda opätovne „zobrala“.⁴⁴

V novembri 1945 a neskôr aj v ďalších rokoch sa o osud priestorov a zbierok vojenského múzea zaujímal aj Zväz slovenských múzeí.⁴⁵ Zodpovedný príslušník oddelenia osvetu vojenského útvaru 2143 v Bratislave v marci 1946 uviedol, že „... býv. Vojenské múzeum v Bratislave bolo vojnovými udalosťami úplne zničené...“⁴⁶

Dokonca ešte v roku 1947 sa do súhrnnej správy Povereníctva školstva a osvetu v Bratislave o vojnových škodách a potrebách rekonštrukcie jednotlivých múzeí na Slovensku dostali ohľadom vojenského múzea len dve vety: „Zbierky boli odvezené“ a „Múzeum bolo zrušené“.⁴⁷

³⁹ Slovenské múzeá, ref. 25, s. 71.

⁴⁰ TURZA, ref. 1, s. 96.

⁴¹ Slovenské múzeá, ref. 25, s. 71.

⁴² TURZA, ref. 1, s. 97.

⁴³ VHA Bratislava, Ministerstvo národnej obrany, Hlavná správa výchovy a osvetu, č. j. 5556/HSVO 1945, f. VO 4, šk. 32.

⁴⁴ Tamže.

⁴⁵ Archív SNM Bratislava, Veliteľstvo 4. oblasti, Oblastná správa výchovy a osvetu, Číslo 14. 412/OSVO – 1945, f. Zväz slovenských múzeí, šk. 4.

⁴⁶ Archív SNM Bratislava, Vojenský útvar 2143, Bratislava dňa 4. III. 1946, K č. j. 40 685/OSVO – 1946, f. Zväz slovenských múzeí, šk. 4.

⁴⁷ Archív SNM Bratislava, Povereníctvo školstva a osvetu v Bratislave, č. 191.610/47-B-II/3, f. Zväz slovenských múzeí, šk. 5.

Ak sa pokúsime zhodnotiť šesťročnú existenciu Vojenského múzea v Bratislave, môžeme k tejto téme uviesť niekoľko zovšeobecňujúcich čít. Myšlienka založenia inštitúcie takéhoto charakteru, ktorá dovtedy na Slovensku absentovala, bola určite správna. Vojenské múzeum v Bratislave bolo spomedzi približne 26 múzeí vo vtedajšej Slovenskej republike pomerne špecifické a ojedinelé, podobne ako to bolo v prípade vtedy existujúceho Múzea hygieny.⁴⁸

Na druhej strane múzeum bolo založené a existovalo v hektickom období druhej svetovej vojny, počas trvania Slovenskej republiky, teda štátu, ktorý bol satelitom nacistického Nemecka. Napriek svojmu založeniu i zainteresovanosti ministra generála Ferdinanda Čatloša múzeum nepredstavovalo pre ministerstvo národnej obrany prvoradú prioritu. Tento moment treba opäť zvlášť zdôrazniť, a to aj preto, že ministerstvo národnej obrany v tomto období riešilo množstvo otázok, ktoré mali v porovnaní s vojenským múzeom väčšiu dôležitosť a naliehavosť, napríklad operačné nasadenie slovenskej armády na fronte. Kontraproduktívnym momentom v jeho existencii sa ďalej ukázalo prílišné zvýrazňovanie, resp. spojenie s dobovou propagandou a akcentovanie spojenectva s nacistickým Nemeckom, teda prítomnosti, resp. osudovej budúcnosti. Múzeu ďalej neprospeli ani zmeny organizačnej podriadenosti v rámci rezortu ministerstva národnej obrany, periodické problémy s priestormi a permanentný nedostatok odborných pracovníkov. Kriticky treba povedať aj to, že systematická muzeologická práca sa počas existencie vojenského múzea nerozvinula a ani nemohla rozvinúť. Počas existencie múzea sa síce nepretržite vykonávala akvizičná činnosť, no tej chýbala systematickosť a vízia do budúcnosti.

Ak sa zameriame na spektrum návštevníkov múzea počas celej jeho existencie, ako sme už naznačili, išlo o príslušníkov slovenskej armády a polovojenských organizácií, ďalej reprezentantov domácich i zahraničných vojenských, resp. politických elít a v neposlednom rade si múzeum prezreli aj ďalšie civilné osoby. Ako zaujímavosť môžeme uviesť, že vojenské múzeum v roku 1943 navštívil aj „kat poľského národa“ Dr. Hans Frank.⁴⁹

Ucelená koncepcia múzea sa objavila až v roku 1944, teda pomerne neskoro. Prípád Vojenského múzea v Bratislave zreteľne dokazuje, že je dosť jednoduché navrhnúť založenie múzea, resp. múzeum aj formálne založiť.⁵⁰ Na druhej strane je veľmi komplikované dať múzeu obsahovú náplň, riadiť a aj usmerňovať akvizičnú činnosť a zaistiť dostatok odborného personálu. Nejasný osud zbierok Vojenského múzea v Bratislave môže byť napokon vnímaný aj ako memento pre vojenské múzejníctvo všeobecne.⁵¹

⁴⁸ Pozri: Slovenské múzeá, ref. 25, s. 67-70.; Nie je bez zaujímavosti, že Múzeum hygieny sídlilo v jednom trakte tzv. Vodných kasární na Dunajskom nábreží v Bratislave.

⁴⁹ VHA Bratislava, Zakúpené pomôcky na výstavku PSb – preplatenie. f. Pracovný zbor MNO, šk. 113.

⁵⁰ V tejto súvislosti môžeme uviesť, že už 30. apríla 1946 navrhli príslušníci okresnej odbočky Sväzu partizánov na Slovensku v Bánovciach nad Bebravou založenie partizánskeho múzea v okrese. Bližšie pozri: Archív SNM Bratislava, Sväz partizánov na Slovensku, okresná odbočka, Bánovce nad Bebravou, Zriadenie partizánskeho múzea – prosba o informácie, č. j. 501/1946, f. Zväz slovenských múzeí, šk. 4.

⁵¹ Autor Peter Turza na margo osudu evakuovaných zbierok Vojenského múzea po marci 1945 uviedol: „Odvtedy sa všetky stopy po tomto fonde až na drobné výnimky stratili“. TURZA, ref. 1, s. 96.

P. CHORVÁT: MILITÄRMUSEUM IN BRATISLAVA 1939 – 1945: PLÄNE VERSUS REALITÄT

Der Autor des vorliegenden Beitrags befasst sich eingehend mit der Geschichte des Militärischen Museums in Bratislava in den Jahren 1939 – 1945. Die Entscheidung, ein Militärisches Museum zu errichten, fasste der damalige Verteidigungsminister der Slowakischen Republik, General Fedinand Čatloš. Der Sitz des Museums befand sich zunächst im Gebäude des Ministeriums der Verteidigung Nr. 1 in Bratislava. Im August 1941 wurde es in die sog. Reiter-Kaserne in Tehelné pole in Bratislava verlagert. Zum Verwalter des Militärischen Museums wurde der Unterfeldwebel Ľudovít Vykysalý am 31. Mai 1941 ernannt. Der Autor des Beitrags stellt fest, dass das Museum während seiner ganzen Bestehung mit personellen und materiellen Engpässen und Mängeln zu kämpfen hatte. Als ein weiteres Problem ist die Ausstellungstätigkeit des Museums zu nennen, in der allzu sehr die zeitgenössische Propaganda, sprich das Bündnis mit dem NS-Deutschland, in den Vordergrund gestellt wurde. Die Sammlungen des Militärischen Museums wurden in den Jahren 1944 – 1945 evakuiert, wobei das weitere Schicksal dieser Sammlungen bis heute viele Rätsel aufwirft. Das institutionelle Ende des Militärischen Museums in Bratislava stimmt überein mit dem Niedergang der Slowakischen Republik in April, bzw. Mai 1945.